

LEKTIO

Jonas Rapakko

Tilan sosiaalinen käyttö minolaisissa "palatseissa": vertaileva GIS-analyysi

Lectio praecursoria 16.05.2025

Kreetalla pronssikaudella (n. 3000–1100 eaa.) vallinnut minolainen kulttuuri jätti jälkeensä rikkaan arkeologisen perinnön, hienoista esineistä monumentaalisiin "palatseihin". Vaikka minolaista kulttuuria onkin tutkittu kansainvälisesti jo yli vuosisadan, liittyy minolaisiin yhä paljon arvoituksia, johtuen ennen kaikkea minolaisen arkeologian "esi-historiallisesta" luonteesta (valtaosan minolaisesta kaudesta käytössä olleita kreetalaisia kirjoitusjärjestelmiä ei ole onnistuttu kääntämään) sekä kulttuurille ominaisista, vaikeasti käsitettävistä piirteistä, kuten usein "labyrinttimaiseksi" ja mutkittelevaksi luonnehditusta tilan käytöstä.

Tutkimukseni keskittyy minolaisten "palatsien" sosiaalisen tilan käytön tutkimiseen, eli siihen, kuinka "palatseina" tunnettuja rakennuksia käytettiin sosiaalisen kanssakäymisen ja käyttäytymisen muokkaamiseen. Käytän termiä "palatsi" lainausmerkeissä kuvastamaan termin konventionaalista käyttöä kuvaamaan tiettyä minolaisen kulttuurin rakennettua muotoa; toisin sanoen, en viittaa termillä "palatsien" käyttötarkoitukseen kuninkaallisina asumuksina ja hallinnollisina keskuksina (mitä ne eivät mielestäni olleet, kuten kuvaan hieman laajemmin myöhemmin tekstissä). Työni tarkastelee minolaisten "palatsien" tilan käyttöä paikkatietojärjestelmän (GIS, Geographical Information System) avulla tehtyjen analyysien avulla. Tutkimukseni pyrkiikin yhdistämään paikkatiedon avulla toteutetut spatiaaliset analyysit sekä sosiaaliset näkökulmat tilaan, pyrkimyksenään ymmärtää tilan käyttöä ja sosiaalisia merkityksiä minolaisessa kulttuurissa.

Ensimmäiset "palatsit" rakennettiin Kreetalla vanhan palatsikauden (n. 1900–1750 eaa.) alussa (tai ehkä jo hieman aiemmin, myöhäisen esipalatsikauden n. 2200–1900 eaa. lopussa) saaren keskiosiin Knos-

sokseen, Faistokseen ja Maliaan. Rakennusten tuhouduttua luultavasti maanjäristyksissä ne rakennettiin uudelleen uudella palatsikaudella (n. 1750–1490 eaa.). Tällöin Knossoksesta tuli saaren suurin kaupunki, ja Knossoksen ”palatsista” suurin palatsirakennus Kreetalla. Uudella palatsikaudella rakennettiin myös uusia, pienempiä ”palatseja” Galatukseen, sekä Zakrokseen saaren itäosassa. Palatsimaiset arkkitehtoniiset piirteet levisivät laajasti myös muihin rakennuksiin uudella palatsikaudella. Uuden palatsikauden lopussa kaikki ”palatsit” kuitenkin tuhoutuivat. Se, aiheuttivatko tuhon luonnolliset vai inhimilliset syyt, on edelleen epäselvää, joskin tuhoja seuranneella viimeisellä palatsikaudella (n. 1490–1360 eaa.) enää Knossoksen palatsirakennus oli edelleen otettu uudelleen käyttöön, saaren ollessa voimakkaan mykeneläisen kulttuurin vaikutuksen alaisena. Tällöin myös Knossos todennäköisesti toimi todellakin palatsina, hallinnollisena rakennuksena ja mahdollisesti hallitsijan asuinpaikkana. Viimeisen palatsikauden päätyttyä myös Knossos raunioitui, joskin osaa ”palatsista” käytettiin yhä rituaalisina tiloina palatsien jälkeisellä kaudella (n. 1360–1100 eaa.).

Tutkimukseni keskittyy uuden palatsikauden viiteen tunnettuun ”palatsiin” – Knossos, Faistos, Malia, Zakros ja Galatas. ”Palatsit” käsittävät jaetun arkkitehtonisen muodon ja jaettuja tilan konsepteja, joskin jokainen ”palatsi” on ainutlaatuinen ja erilainen kuin muut. ”Palatsien” keskellä oli suuri, suorakaiteen mallinen keskuspiha. ”Palatseissa” oli myös erilaisia saleja, varastotiloja yms. ”Palatsit” olivat alun perin pääasiassa monikerroksisia rakennuksia, ja niistä suurimmissa, kuten Knossoksen ”palatsissa”, oli satoja huoneita.

Termi ”palatsi” vakiintui minolaisen arkeologian sanastoon 1900-luvun alussa Knossoksen kaivajan, Sir Arthur Evansin toimesta. Evans tulkitse löytämänsä rakennuksen kuninkaalliseksi asuinrakennukseksi. Tämä näkemys on kuitenkin myöhemmin haastettu. Erityisesti 2000-luvun alussa lukuisat tutkijat, kuten Jan Driessen, esittivät, että minolainen yhteiskunta olisi järjestäytynyt ennemminkin heterarkian kuin hierarkian mukaisesti. Heterarkkisissa yhteiskunnissa valtaa eivät pidä monarkit, vaan valta on jakautunut useamman voimaa pitävän ryhmän välille. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi voimakkaat suvut, klaanit, vanhainneuvostot, uskonnolliset ryhmät tmv. Heterarkia ei kuitenkaan ole egalitaarinen yhteiskunta, vaan valta on jakautunut useamman valtaa pitävän ryhmän kesken, toisin kuin hierarkiassa,

jossa valtarakenne on toisenlainen. Useat tekijät tukevat tätä näkemystä minolaisesta yhteiskunnasta ennen viimeistä palatsikautta: ennen kaikkea Kreetalta ei tunneta kuninkaallista ikonografiaa tai hautoja, vaan itse asiassa sekä ihmisten kuvaus taiteessa että hautaustavat usein keskittyvät ryhmiin eivätkä yksilöihin.

Tässä näkemyksessä minolaisesta yhteiskunnasta "palatsit" eivät olisi toimineet kuninkaallisina asumuksina tai hallinnollisina rakennuksina, vaan yhteisöllisinä seremoniallisina keskuksina, joilla olisi ollut lukuisia sosiaalisia, poliittisia, kulttuurisia, uskonnollisia ja taloudellisia merkityksiä. "Palatsit" olisivat toimineet yhteisöllisten seremonioiden ja rituaalien tapahtumapaikkana; keskuspihat olisivat olleet "palatsien" ehkä keskeisin tila, palatsirakennuksen ympäröimä avoin tila, jota olisi käytetty erilaisten kokoontumisten, juhlien ja kenties myös minolaisessa taiteessa kuvattujen fyysisten koitosten tapahtumapaikkana. "Palatsien" salit olisivat puolestaan voineet toimia pienempien, rajoitetumpien kokoontumisten ja rituaalien tapahtumapaikkoina. Koska koko ympäröivän kaupungin väestö ei olisi mahtunut edes "palatsien" keskuspihoille – joskin niihin mahtuva osallistujamäärä oli suuri – viestivät ulkopuolisilta suljetut keskuspihat niihin osallistuvien erityisestä asemasta minolaisessa yhteiskunnassa. Kenties eri voimaa pitävien ryhmien edustajat kokoontuivat niihin päättämään yhteisistä asioista sekä kilpailemaan ryhmien välisestä voimatasapainosta? "Palatsien" saleissa taas olisivat voineet kokoontua vieläkin rajatummatt sosiaaliset ryhmät (tästä lisää myöhempanä).

"Palatsit" olisivat toimineet myös uskonnollisesti ja kosmologisesti merkittävinä rakennuksina. "Palatsien" suuntauksat taivaankappaleiden, ennen kaikkea auringon, sekä pyhän maantieteen kuten pyhien vuorten mukaan, viittaavat itsessään niiden pyhiin merkityksiin. Lisäksi "palatseissa" on lukuisia todennäköisesti seremoniallisia ja rituaalisia tiloja, kuten niin kutsutut "minolaiset salit" (eräänlainen suljettava salityyppi; tästä lisää myöhempanä) ja "lustraaliaaltaat", upotetut huoneet, joilla ei tunnu olevan varsinaista funktionaalista käyttötarkoitusta. On myös esitetty, että jopa palatsirakennukset itsessään saattoivat kuvastaa ympäröivää maailmaa ja toimia eräänlaisina "mikrokosmoksina"; keskuspihat olisivat symboloineet viljavia laaksoja, ympäröivät korkeat rakennusmassat vuoria, "lustraaliaaltaat" luolia yms.

Työssäni tarkastellaankin sitä, kuinka ”palatsit” seremoniallisia rakennuksina heterarkkisessa yhteiskunnassa olisivat toimineet rakennusten sosiaalisen käytön ja sitä käyttävien ihmisten tilan käsityksen muokkaajina. Tilan sosiaalisen käytön tarkastelu perustuu monitieteelliseen lähestymistapaan, joka yhdistää eri alojen, kuten antropologian, sosiologian, arkkitehtuurin ja ympäristöpsykologian näkökulmia pyrkiessään ymmärtämään, kuinka ihmiset käyttävät rakennettua tilaa muokkaamaan sosiaalista kanssakäymistä, käyttäytymistä ja tilan kokemista. Esimerkiksi antropologi E. T. Hall on tarkastellut sosiaalisia etäisyyksiä ja kommunikaatiota tilassa; tilaratkaisuilla kuten tilojen keskinäisellä sijoittumisella ja kommunikaatiolla voidaan voimakkaasti vaikuttaa siihen, millaisiin sosiaalisiin kohtaamisiin tila soveltuu. Arkkitehti Amos Rapoport puolestaan on tarkastellut tilan käsitystä ohjaavia ”vihjeitä”, kuten visuaalisia viestejä ja tilojen välistä visuaalista kommunikaatiota, joita voidaan myös voimakkaasti manipuloida ja muokata tilan käytön avulla.

Minolaisten ”palatsien” tilan käytössä kummastusta ovat herättäneet tutkijoissa jo vuosisadan ajan minolaisen palatsitilan ”labyrinttimainen” luonne; tila on järjestetty pääasiassa epälineaarisesti, niin että esimerkiksi oviaukot saattavat sijaita tilan vastakkaisilla seinillä eri laidoilla, jolloin visuaalinen yhteys useampien perättäisten tilojen välillä ”katkeaa”; useissa ”palatseissa” on pitkiä, mutkittelevia käytäviä ja (meille) epäloogisia mutkia ja käännöksiä eri tiloihin tullessa. Kaiken kukkuraksi ”palatseissa” kuitenkin toisinaan on symmetristä tilan organisaatiota ja suhteellisen suoraa käytäviä mutkittelevien sijaan; ennen kaikkea keskuspihojen standardisaation taso (koko, muoto, suuntaus) on silmiinpistävä. Ylipäätään minolaisten ”palatsien” tilan käyttö vaikuttaa monesti sekavalta ja vaikealta ymmärtää.

Tutkimukseni pyrkimyksenä on syventää käsitystämme minolaisten tilan käytön logiikasta. Paikkatietojärjestelmän avulla toteuttamieni analyysien tehtävänä onkin hahmottaa spatiaalisia ilmiöitä, jotka vaikuttavat tilan käyttöön ja kokemukseen, sekä ymmärtää syitä tiettyjen, tarkoituksellisilta vaikuttavien tilan organisaation ilmiöiden takana. Käytän tutkimuksessa saavutettavuus- ja näkyvyysanalyyssejä. Saavutettavuusanalyysi, joka toteutettiin ArcMap-ohjelman Cost Distance -työkalun avulla, on laajemmin maisema-analyysissä käytetty menetelmä, jota on kuitenkin käytetty rakennetun ympäristön tutkimuksessa

hyvin vähän. Menetelmä havainnoi tilan fyysistä saavutettavuutta valitusta lähtöpisteestä; sen avulla toteutettu visualisaatio osoittaa, kuinka helposti tai vaikeasti saavutettavaa tila on tietystä lähtöpisteestä. Kuvassa 1 on saavutettavuusanalyysi Knossoksen "palatsin" keskuspihalta; siitä voimme havaita eri tilojen saavutettavuutta keskuspihalta käsin. Cost Distance -työkalussa tiloille tulee antaa niiden saavutettavuuteen vaikuttavuutta koskevat arvot; olen työssäni määritellyt lattian helposti liikuttavaksi tilaksi ja seinät esteeksi liikkumiselle. Piraye Hacıgüzel-ler käytti samaa työkalua ja arvoja innovatiivisessa tutkimuksessaan Malian "palatsin" saavutettavuudesta. Omassa työssäni olen kehittänyt työkalun parametrejä vielä asteen pidemmälle antamalla portaille liik-

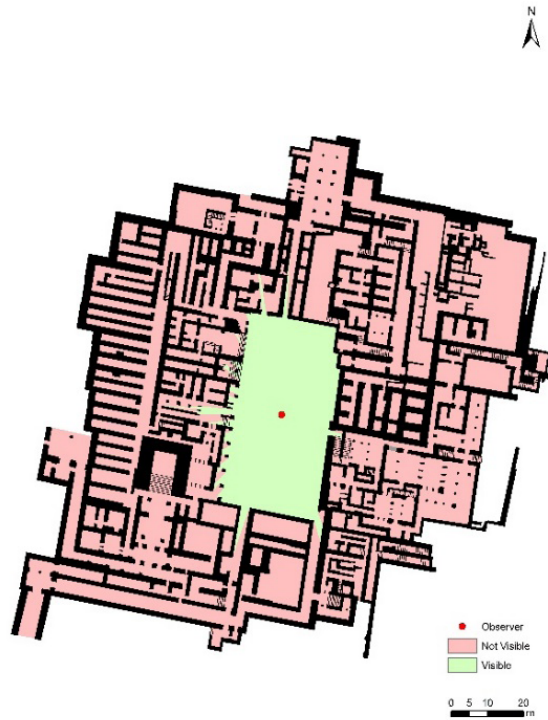

Kuva 1. Saavutettavuusanalyysi Knossoksen "palatsin" keskuspihalta. Muokattu kuvasta 7.2 teoksessa John C. McEnroe 2010: *Architecture of Minoan Crete: Constructing Identity in the Aegean Bronze Age*. University of Texas Press.

kumista hidastavan arvon, sillä portaikoissa liikkuminen on hitaampaa kuin tasaisella tasolla liikkuminen.

Näkyvyysanalyysillä puolestaan on pitkä historia arkeologiassa ja niitä on käytetty niin maiseman kuin rakennetun ympäristönkin tutkimiseen. Myös minolaisessa arkeologiassa näkyvyyttä on aiemmin tarkasteltu space syntax -tila-analyysin avulla. Näkyvyysanalyysi rakennetussa ympäristössä tarkastelee tilan näkyvyyttä tietystä katsojapisteestä. Olen käyttänyt työssäni ArcMapin Viewshed -työkalua, jolloin olen ohjelmoinut tilalle niiden näkyvyyteen vaikuttavuutta vastaavat arvot; lattiat ovat näkyvää (matalaa) tilaa, ja seinät toimivat esteenä näkyvyydelle. Työkalun avulla voidaan ottaa huomioon myös rakennusten eri osien välisiä korkeuseroja ohjelmoimalla niille tätä vastaavia arvoja. Menetelmä tuottaa visualisaation, joka kuvastaa tilan näkyvyyttä tietystä katsojapisteestä. Kuvassa 2 on näkyvyysanalyysi Knossoksen keskustan keskeltä; siitä voi havaita, mitkä tilat näkyvät ja mitkä eivät tälle katsojapisteelle. Menetelmä tarkasteleekin ”paikallista näkyvyyttä” ”tohtalaisen näkyvyyden” sijasta, jota ”palatseilla” suoritettut space syntax -tutkimukset ovat tarkastelleet.

Nämä menetelmät auttavat meitä hahmottamaan tilan sosiaaliselle käytölle merkityksellisiä ilmiöitä. Jos tarkastelemme ”palatseja” seremoniallisina rakennuksina, joita käyttivät valtaa pitävät ryhmät, rakennusten eri tiloja olisi käytetty eri tasoisen sosiaalisen inklusiivisuuden omaaviin tilaisuuksiin. Olen työssäni pyrkinyt korvaamaan ”julkisen” ja ”yksityisen” tilan sanastoa jollain vähemmän latautuneella ja kulttuurisensitiivisellä termistöllä. Mielestäni ”yhteisöllinen” ja ”sosiaalisesti rajoitettu” tila kuvaavat paremmin tilan käytön sosiaalisia ulottuvuuksia esimerkiksi minolaisissa ”palatseissa”, jos rakennukset ymmärretään yhteisöllisinä seremoniallisina rakennuksina eikä hallitsijan tai eliitin asuinrakennuksina. ”Palatsien” kaikista yhteisöllisintä tilaa olivat niiden julkisivujen edessä usein aukeavat länsipihat, joihin käytännössä koko kaupunki mahtui kerääntymään, ja joissa tapahtuvia seremonioita todennäköisesti kuvataan tietyissä minolaisissa freskoissa. Keskuspihat, jotka olivat suuria mutta palatsirakennusten ympäröimiä ja rajaa-mia, olisi voitu käyttää yhteisöllisiin tapahtumiin, joiden osanotto oli kuitenkin asteen valikoivampaa kuin länsipihoilla. Kenties esimerkiksi ikä ja tiettyihin ryhmiin kuuluminen jo rajasi sen, ketkä saivat osallistua keskuspihojen seremonialliseen käyttöön. Niitä olisivat mahdol-

Kuva 2. Näkyvyysanalyysi Knossoksen "palatsin" keskuspihalta. Muokattu kuvasta 7.2 teoksessa John C. McEnroe 2010: *Architecture of Minoan Crete: Constructing Identity in the Aegean Bronze Age*. University of Texas Press.

lisesti käyttäneet valtaa pitävien ryhmien johtajat ja näiden seurueet. "Palatsien" syvemmät tilat, kuten eri salit, olisivat voineet olla sosiaalisesti rajoitetumpaa tilaa, joihin vain pienet, tarkasti valikoidut ryhmät saivat osallistua. Nämä saattoivat olla esimerkiksi iän ja sukupuolen perusteella rajoitettuja tiloja, ja niitä saatettiin käyttää seremonioihin ja rituaaleihin, joissa jaettiin salattua tietoa; niitä saatettiin käyttää myös initiaatoriitteihin ja niissä tapahtuviin seremonioihin osallistuminen saattoi vaatia initioitua statusta.

Tutkimuksessa havaittiin, että minolaiset käyttivät tilaa ilmeisen tarkoituksellisesti luomaan tiloja eritasoisen sosiaalisen inklusiivisuuden omaaville tapahtumille. Keskuspihat oli tarkoituksellisesti "rajattu" ympäröivän kaupungin katseilta piiloon, ja niihin saavuttiin usein mutkittelevia reittejä pitkin, jotka alensivat palatsitilan fyysistä saavutettavuutta sekä samalla kasvattivat keskuspihojen ja niistä käsin saavutet-

tavien palatsitilojen sosiaalista etäisyyttä ”palatsin” ulkopuolelle jääneisiin ihmisiin. ”Palatsien” sisällä erilaiset salit, erityisesti niin kutsutut ”minolaiset salit”, oli sijoitettu usein rakennusten vaikeimmin saavutettaviin osiin, ja ne oli usein myös tarkoituksellisesti ”piilotettu” tilarakaisuuilla, jotka katkaisivat mahdolliset näköyhteydet niihin johtaville sisäänkäynneille. ”Palatsien” keskuspihojen julkisivuja osaltaan peittäneet pylväiköt taas alensivat pylväikköjen takaisten tilojen näkyvyyttä ja ikään kuin ”mystifioivat” niitä, tarjoamalla vain rajallisia vihjeitä ja vilahduksia niiden takaa saavutettaviin tiloihin. Varastotilat olivat kohdallaisen saavutettavissa mutta usein ”piilotettuja” katseilta; ne oli usein sijoitettu niin, että ne ikään kuin ”käänsivät selkäänsä” ”palatsien” ulkopuoliselle maailmalle sekä keskuspihoille, vaikka usein sijaitsivatkin aivan jommankumman välittömässä yhteydessä. Kenties varastotilojen ”epäsosiaalinen”, käytännöllinen luonne oli tämän sijoittelun takana, niin että varastot olivat suhteellisen helposti käytettävissä mutta ”piilotettu” rakennusten seremoniallisissa osissa tapahtuviin tapahtumiin osallistuvien ihmisten katseilta.

”Palatsien” rakennettu ympäristö muokkasi voimakkaasti myös tilan käsitystä. ”Labyrinttimaisesti” mutkittelevat tilat saattoivatkin liittyä ”palatsien” uskonnolliseen kokemukseen ja niiden kosmologiseen merkitykseen. Aiemmin esitetyt ajatukset ”palatsien” pyhistä suuntauksista ja rooleista ”mikrokosmoksina” sekä ”palatsien” keskeinen seremoniallinen rooli minolaisessa yhteiskunnassa viittaavat siihen, että rakennuksilla oli myös syviä hengellisiä ja kosmologisia merkityksiä. Ne saattoivat toimia eräänlaisina yhdyssiteinä todellisuuden eri ulottuvuuksien, kuten taivaan (aurinko, vuoret) ja maanalaisen maailman (luolat, meri, tuonpuoleinen, esivanhemmat) välillä. ”Palatsit” saattoivat siis viitata syviin hengellisiin merkityksiin, kuten elämään, kuolemaan ja jälleensyntymään. Tutkimus myöhempien kulttuurien tarkoituksellisten labyrinttien parissa osoittaa, että labyrinttien merkitys liittyy niissä liikkumiseen ja uskonnolliseen kokemukseen, jossa matka labyrintin keskusta merkitsee eräänlaista uudelleensyntymää. Kenties ”palatsit” keskuspihoineen ja mutkittelevine tiloineen ja kosmologisine merkityksineen toimivat eräänlaisina ”labyrintteina”, joissa matkaaminen johti eräänlaiseen hengelliseen uudelleensyntymään ”palatsien” keskuspihojen seremonioissa. Tämä ”palatsien” uskonnollinen

rooli olisi osaltaan myös vahvistanut niissä tapahtuvien poliittisen järjestyksen ja päätösten muotoutumisen pyhää legitimaatiota.

"Palatseissa" kulkeminen olisi saattanut aiheuttaa niissä kulkevis-
sa ihmisissä disorientaatiota eli tilan käsityksen, ajan- ja paikantajun
sekä suuntavaiston hämärtymistä. Kenties näillä kokemuksilla pyrittiin
luomaan palatsitilaan erityinen hengellinen kokemus. Erilaiset "sha-
manistiset" ja muuntuneeseen tajunnantilaan pyrkivät menetelmät
olivat ilmeisesti minolaiselle uskonnonharjoitukselle ominaisia; ken-
ties palatsitila tarjosi tämän tyyppisille rituaaleille erityisen ympäris-
tön. "Minolaiset salit", salityyppi joiden tilaa pystyttiin muuntelemaan
polythyron-ovien (rakenne, jossa seinä koostuu useista kaksoisovilla
avattavista oviaukoista; "minolaisissa saleissa" yleensä kaksi tai kolme
huoneen seinistä koostui *polythyroneista*) avulla (ks. kuva 3), olivat eri-
tyisen sopivia tähän tarkoitukseen. Niissä tilan käsitys oli voimakkaasti
muunneltavissa ovien sulkemisen ja avaamisen avulla; eri avaamis/sul-
kemisvaihtoehtoilla huone voitiin pitää avoimena tai sulkea osittain tai
kokonaan. Näin ollen niin mahdollisuudet sosiaaliseen kanssakäymi-

Kuva 3. Saavutetta-
vuus- ja näkyvyysa-
nalyseja Knossoksen
itäsiiven "minolaisessa
salissa". Yllä: saavutet-
tavuusanalyysi, kun a)
salin kaikki ovet ovat
auki; b) osa salin ovista
on auki; c) kaikki salin
ovent ovat kiinni; Alla:
näkyvyysanalyysi kun
d) salin kaikki ovent ovat
auki; e) osa salin ovista
on auki; f) kaikki salin
ovent ovat kiinni. Muo-
kattu kuvasta 7.2 teok-
sessa John C. McEnroe
2010: *Architecture of
Minoan Crete: Construct-
ing Identity in the Aegean
Bronze Age*. University
of Texas Press.

seen kuin tilan käsitykseen saatettiin radikaalisti muuttaa; tila oli myös muunneltavissa eri vastakohtien, kuten valon ja varjon, avoimen ja suljetun, yms. välillä, luoden sille erityisen liminaalisen luonteen. Myös salien sijainti ”palatsien” syvemmissä osissa, piilossa katseilta ja vaikeammin saavutettavissa, sekä niiden koko, joka mahdollisti rajatun ihmisjoukon osallistumisen, viittaavat niiden mahdollisesti rajoitettuun rituaaliseen luonteeseen. Minolaisen taiteen perusteella ne saattoivat olla erityisesti naisten käyttämää, sukupuolitettua rituaalista tilaa.

Minolaiset toisin sanoen käyttivät tilaa monipuolisesti ja ilmeisen tarkoituksellisesti muokkaamaan ja manipuloimaan sosiaalista kanssakäymistä ja käyttäytymistä tilassa, tarkoituksenaan luoda minolaista yhteiskuntaa osaltaan rakentava ja minolaisiin seremonioihin sopiva rakennettu ympäristö. Palatsitilaa olisi näin käytetty muokkaamaan minolaista yhteiskuntaa luomalla ja uusintamalla ”palatsien” seremonioihin osallistuvien sosiaalista asemaa ja identiteettejä tilan käytön avulla, jolloin palatsirakennukset olisivat toimineet aktiivisina toimijoina uuden palatsikauden yhteiskunnan muotoutumisessa. ”Palatsien” koettu ympäristö olisi myös tehnyt niistä hengellisesti ja kosmologisesti merkittävän paikan, jossa käydyt seremoniat ja rituaalit olisivat merkityksellisesti liittyneet minolaisten maailman koostaviin eri ulottuvuuksiin kuten taivaaseen ja maanallaiseen maailmaan, sekä niiden merkityksiin kuten elämään ja kuolemaan.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös, kuinka havaitut minolaisen tilan käytön ilmiöt vertautuivat saman aikakauden itäisen Välimeren urbaanien kulttuurien monumentaalisten rakennusten tilan käytön kanssa. Kreeta muodosti osan itäisen Välimeren kulttuuripiiriä, jonka urbaanit sivilisaatiot, kuten esimerkiksi Manner-Kreikka, Anatolia, Syyria ja Egypti, olivat keskenään yhteydessä ja vaihtoivat keskenään niin materiaalisia hyödykkeitä kuin kulttuurisia vaikutteitakin. Onkin siis syytä tarkastella minolaista Kreetaa näiden muiden saman aikakauden kulttuurien valossa ja vertailla niiden keskinäisiä eroja ja yhtäläisyyksiä ymmärtääksemme paremmin tilan käytön merkityksiä niin kreetalaisessa kuin myös näiden muiden kulttuurienkin arkkitehtuurissa. Tutkimuksessa tarkasteltiin myöhäisen pronssikauden monumentaalisten rakennusten, kuten palatsien ja temppelien, tilan käyttöä tällä alueella, havaiten niin merkittäviä yhtäläisyyksiä kuin erojakin minolaisten ja muiden alueen saman aikakauden urbaanien kulttuurien välillä. En-

nen kaikkea huomattavaa on, että minolaisille tyypillisenä pidetty epälineaarinen, "labyrinttimainen" tilan käyttö esiintyy merkittävästi myös muissa alueen kulttuureissa. Esimerkiksi Syyrian palatsit ovat hyvä esimerkki tästä. Niissä mutkittelevat tilat ja näkölinjojen tarkoituksellinen "katkaiseminen" muodostavat osan ilmeisen tarkoituksellisesta tilan organisaatiosta. Lähi-idän arkeologiassa tällaiset piirteet on usein tulkittu turvallisuusnäkökulmasta, joskin voidaankin miettiä, voisiko niillä olla ollut myös muitakin merkityksiä, kuten tarkasteltiin minolaisien "palatsien" yhteydessä tämän tutkimuksen valossa? Voisiko tällainen tilan käyttö liittyä muuallakin myös esimerkiksi disorientoivien kokemusten tietoiseen aiheuttamiseen tilassa, ja voisivatko ne liittyä laajemmin tilan erityisen kokemuksen luomiseen esimerkiksi uskonnollisiin merkityksiin liittyen? Alueen kulttuureista itse asiassa Egypti on selvä poikkeus vahvan lineaarisen ja aksiaalisen arkkitehtuurin käytössä; muualla erilaiset epälineaariset ja "sekavan" oloiset ratkaisut vaikuttavat varsin laajasti käytetyiltä.

Minolaisessa tilan käytössä on myös piirteitä, jotka erottavat sen selvemmin muista kulttuureista. Näistä sisäänkäyntijärjestelmät ja keskuspihat ovat kenties yksiä merkityksellisimpiä; niiden muoto ja rooli tilan organisaatiossa poikkeaa muista aikakauden kulttuureista. Myös pylväikköjen valikoiva käyttö keskuspihojen sisäpihoilla vaikuttaa liittyvän ennen kaikkea tilan sosiaaliseen ja käsitykselliseen muokkaukseen. Minolaisessa tilan käytössä kuitenkin kaikkein poikkeuksellisin piirre ovat *polythyron*-salit; mitään niiden kaltaistakaan ei tunneta alueen muista kulttuureista. Vaikuttaa todellakin siltä, että niiden loogiikka ja mahdollisesti myös erityinen yhteys minolaisiin seremoniakäytäntöihin tekivät niistä muille kulttuureille vieraan, kenties jopa ei-toivotun arkkitehtonisen elementin.

Minolaiset "palatsit" toimivat uudella palatsikaudella heterarkisesti järjestäytyneen yhteiskunnan yhteisöllisinä seremoniallisina rakennuksina, joilla oli valtava sosiaalinen, poliittinen, taloudellinen ja uskonnollinen merkitys minolaisessa yhteiskunnassa. Niissä yhteiskunnassa valtaa pitävät ryhmät kokoontuivat yhteisöllisiin juhliin ja seremonioihin. "Palatsien" tila oli rakennettu toteuttamaan eri tasoisia ja eri osanottajamäärän ja inklusiivisuuden omaavia seremonioita ja rituaaleja, ja näin ollen aktiivisesti muokkaamaan ja uusintamaan osanottajien identiteettejä ja käsityksiä ympäröivästä todelli-

suudesta. ”Palatseissa” liikkuminen ja niissä tapahtuviin seremonioihin osallistuminen oli samalla myös merkityksellinen, hengellinen kokemus, jossa palatsitila yhdistyi eri todellisuuden ulottuvuuksiin.

Rapakko, J. 2025. *The Social Use of Space in Minoan Palaces: A Comparative GIS Analysis*. Acta Universitatis Ouluensis 226/2025, Oulu: Oulun yliopisto.

Väitöskirja on saatavana elektronisena versiona osoitteesta: <https://ou-lurepo.oulu.fi/handle/10024/55392>

FT Jonas Rapakko väitteli humanistisessa tiedekunnassa, Oulun yliopistossa, 16.5.2025 aiheesta *The Social Use of Space in Minoan Palaces: A Comparative GIS Analysis*. Vastaväittäjänä toimi professori emeritus Jan Driessen Louvainin katolisesta yliopistosta ja kustoksena professori Vesa-Pekka Herva Oulun yliopistosta.